



Temanotat 4/2010

Mens vi venter på resultatene av PISA 2009



UTDANNINGS
FORBUNDET

www.uddanningsforbundet.no

Temanotat 4/2010

Mens vi venter på resultatene av PISA 2009

Utarbeidet i avdeling for utredning november 2010
Saksansvarlige: Sonia Monfort Roedelé og Harald Skulberg

Foto omslag: Ole Walter Jakobsen

Avdeling for utredning er en avdeling i Utdanningsforbundets sekretariat.

Arbeidet i avdeling for utredning er forankret i Utdanningsforbundets politikk og verdigrunnlag, men er ikke behandlet i Utdanningsforbundets politisk ansvarlige organer før de offentliggjøres.

Utgiver: Utdanningsforbundet
Postboks 9191 Grønland,
0134 Oslo
Tlf. 24 14 20 00
post@utdanningsforbundet.no

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	5
2. Hva er PISA?	6
3. Funn fra tidligere PISA-undersøkelser	8
3.1 PISA 2000	8
3.2 PISA 2003	8
3.3 PISA 2006	9
4. Debatten rundt PISA i Norge	11
4.1 Ulike tolkninger av PISA	12
5. Om PISA 2009	15
5.1 Hva vet vi om PISA 2009?	15
5.2 PISA 2009 og kvalitetsutvikling i norsk utdanningssystem	16
5.3 Resultatene fra PISA 2009	17
Litteratur	19

1. Innledning

Norge deltar i en rekke internasjonale undersøkelser. Deltakelsen i internasjonale undersøkelser som blant annet PISA er også definert inn som et av flere elementer i vårt nasjonale kvalitetsvurderingssystem der de nasjonale prøvene og Skoleporten er sentrale elementer. De internasjonale undersøkelsene påvirker i betydelig grad norsk utdanningspolitikk på ulike måter. Undersøkelsene kan påvirke hvilke saker som oppnår politisk oppmerksomhet og grunnlaget for at de blir satt på dagsordenen. Resultatene fra undersøkelsene brukes som sentrale premisser i den utdanningspolitiske debatten av alle sentrale aktører og som utgangspunkt for politikktutforming. Resultatene brukes gjerne til å rangere de enkelte land, og mediene framstiller ofte resultatene som uttrykk for kvaliteten i det enkelte lands utdanningssystem. Dette har i høy grad vært tilfelle i Norge. Vi kan gjennom internasjonale sammenlikninger lære om hvordan andre land løser oppgaver, som for eksempel med hensyn til *tidlig innsats* i Finland. Sist, men ikke minst, kan myndighetene bruke resultatene fra internasjonale undersøkelser som legitimering av utdanningspolitiske reformer i eget land (se Utdanningsforbundets temanotat 2007/2).

Resultatene fra PISA 2000, 2003 og 2006 har alle fått stor oppmerksomhet i norske medier. Resultater og analyser publiseres omtrent et og et halvt år etter at selve undersøkelsen er foretatt. For PISA 2009 ble undersøkelsen foretatt våren 2009, mens resultatene offentliggjøres 7. desember 2010. Det er liten grunn til å tro at medieinteressen vil bli mindre denne gangen. Vi forventer en oppblomstring av debatten om skolens innhold og kvalitet og om lærernes kompetanse.

På bakgrunn av resultatene fra PISA samt en rekke medieoppslag i de senere årene har presentasjonene av internasjonale undersøkelser gitt et lite flatterende bilde av det norske utdanningssystemet. Vi blir fortalt at vi skiller oss ut i negativ retning, og i noen av medieoppslagene blir lærerne på mange måter framstilt som hovedansvarlige for de dårlige resultatene.

Hva er egentlig PISA? Hvilke funn og hvilke konklusjoner ble trukket i tidligere undersøkelser av PISA? Hva har norske myndigheter foretatt seg av relevante tiltak siden forrige gang disse undersøkelsene kom? Dette er spørsmål som reises i dette temanotatet. Til slutt følger et kapittel med noen tanker om ringvirkninger og utfordringer knyttet til PISA.

2. Hva er PISA?

Programme for International Student Assessment, forkortet PISA, er en internasjonal og standardisert undersøkelse i regi av OECD. Undersøkelsen tar for seg 15-åringers kompetanse i lesing, matematikk og naturfag. PISA tar ikke utgangspunkt i landenes læreplaner, men hva som oppfattes som viktig kompetanse i et livslangt læringsperspektiv. Opplegget for undersøkelsen er resultat av en konsensusprosess blant alle deltakerlandene, på et politisk og et forvaltningsmessig nivå.

Kunnskapsbegrepet er bredt og legger spesiell vekt på kompetanse som oppfattes som viktig for elevenes ”hverdagsliv”. Testene er laget for å vurdere evnen 15-åringene har til å anvende sine kunnskaper for analyse og problemløsning. I mindre grad er det rene faktakunnskaper som måles. I følge OECD ønsker de med PISA-prosjektet å lage pålitelige indikatorer for 15-årige elevers kompetanse i lesing, matematikk og naturfag. Formålet er å svare på hvor godt skolen forbereder elevene til å møte utfordringer i framtiden.

OECD ønsker å studere utviklingen over tid ved å gjennomføre en undersøkelse hvert tredje år. For PISA 2000 var hovedfokuset lesing (”reading literacy”), tre år senere var det matematikk (”mathematical literacy”) og for undersøkelsen i 2006 var det naturfag (”science literacy”). I 2009 er det igjen lesing og leseforståelsen som blir særskilt fokusert.

Alle tre kunnskapsområder blir dekket hver gang, men to tredjedeler av testtiden vil rette seg mot et hovedområde. Elevene har en to timers faglig prøve med oppgaver fra alle tre fagområder. Oppgavene er stort sett organisert i enheter, der hver enhet består av en tekst og en rekke oppgaver knyttet til teksten. Tekstene er hentet fra blant annet aviser, tidsskrifter og brosjyrer. Det er både flervalgsoppgaver og åpne oppgaver elevene skal besvare (Lie mfl. 2001).

Leseoppgavene legger opp til at elevene skal bruke teksten, og noen ganger også egne kunnskaper og erfaringer, på en bestemt måte for å komme fram til svaret på oppgaven. Rammeverket i lesing kategoriserer oppgavene etter fem ulike måter å lese på:

- finne informasjon
- vise generell forståelse av teksten
- tolke teksten
- reflektere over og vurdere tekstens innhold
- reflektere over og vurdere tekstens form

PISA kombinerer oppgaver for å teste ulike lesemåter. Det å ”finne informasjon” utgjør 30 prosent av oppgavene, det å ”tolke tekst” utgjør 50 prosent av oppgavene og det å ”reflektere over” tekstene utgjør 20 prosent av tekstene. (Kjærnsli mfl. 2007:130-131).

For å belyse bakgrunnsfaktorer som kan ha betydning for elevprestasjonene, er det i tillegg utviklet spørreskjemaer for både elevene og skolelederne. Derimot er det ikke utviklet spørreskjemaer for lærerne. Elevene svarer på et spørreskjema som blant annet fanger opp trekk ved elevenes hjemmebakgrunn. I tillegg er det spørsmål til elevene om undervisning og andre forhold ved skolen. Hensikten er blant annet å finne ut hvordan elevene arbeider med det stoffet de skal lære, hvor motiverte de er og hvordan de vurderer sin egen læringsprosess (Lie mfl. 2001). Skolelederne på hver deltakerskole besvarer spørsmål om skolens beliggenhet, skole- og klassestørrelse, ressurser, organisering, ansvarsområder, antall lærere i hel- og deltidsstillinger samt lærerklima. Internasjonalt er det lagt stor vekt på å finne sammenhenger mellom skole og elevprestasjoner for å prøve å finne hva som utgjør ”den gode skole” (Lie mfl. 2001).

I 2000 ble PISA gjennomført i 32 OECD-land blant 270 000 elever. I Norge deltok 4000 elever fra 180 skoler. 41 land var med i PISA 2003, mens antall deltakerland var økt til 57 tre år senere. Alle de nordiske landene deltar. Hver gang trekkes 30 elever tilfeldig fra hver skole. Elever med fysiske funksjonshemninger, elever med psykisk eller emosjonell funksjonshemning samt elever med begrensede norskkunnskaper kan fritas. Institutt for lærerutdanning og skoleutvikling (ILS) ved Universitetet i Oslo har ansvaret for å gjennomføre undersøkelsen i Norge.

3. Funn fra tidligere PISA-undersøkelser

3.1 PISA 2000

De funn som det her er referert til, er hentet fra den norske rapporten (Lie mfl. 2001).

I lesing skåret norske elever litt over gjennomsnittet for OECD-landene. Norske elever var langt svakere enn finske elever, noe svakere enn svenske og likt med danske. Det var større spredning hos de norske elevene enn blant elevene i de øvrige nordiske landene. Alle oppgavene er kategorisert i forhold til fem ulike nivåer. 17,5 prosent av de norske elevene var på de to laveste nivåene (1 eller 0). Jentene leste gjennomgående bedre enn guttene i alle land. Norge hadde blant de største kjønnsforskjellene i lesing.

For både matematikk og naturfag skåret norske elever nær OECD-gjennomsnittet. Vi var langt svakere enn Finland, men omtrent på samme nivå som de andre nordiske landene. I matematikk skåret de norske guttene signifikant høyere enn jentene, mens det i naturfag ikke var kjønnsforskjeller.

Norske elever var blant de som har minst positive holdninger til lesing. I alle land oppga jenter mer positive holdning til lesing enn gutter. Det var klare positive sammenhenger mellom leseinteresse og leseferdighet. Norske elever syntes å benytte et begrenset repertoar av ulike læringsstrategier. Norske elever rapporterte om relativt lav innsats og utholdenhet. I Norge var det en klar sammenheng mellom elevenes hjemmebakgrunn og deres prestasjoner, og i særlig grad gjaldt det kulturell bakgrunn. Norske elever rapporterte at lærere i relativt liten grad stiller krav og de meldte om lav disiplin i klassen. Norske elever oppga at det var større trivsel på skolen enn OECD-gjennomsnittet.

PISA 2000 viste at det er forholdsvis små forskjeller mellom skoler i Norge, sammenliknet med andre land (Lie/Turmo, 2004). Spredningen i elevresultater var til gjengjeld i stor grad å finne innen samme klasse og skole.

3.2 PISA 2003

De funn som det her er vist til, er hentet fra Kjærnsli mfl. (2004).

I matematikk skåret norske elever omtrent som gjennomsnittet i OECD. Vi skåret betydelig lavere enn i de andre nordiske landene, og gutter skåret bedre enn jentene i nesten samtlige land. Forskjellene mellom jenter og gutter i matematikk var imidlertid små i Norge.

I naturfag presterte norske elever betydelig lavere enn OECD-gjennomsnittet. Norge var blant de landene som hadde størst tilbakegang siden PISA 2000, og det var små forskjeller mellom gutter og jenter. Når det gjaldt lesing skåret norske elever litt over gjennomsnittet i OECD, men de hadde

likevel en liten tilbakegang siden PISA 2000. Kjønnsforskjellene hadde økt fra PISA 2000 til PISA 2003. Norske elever hadde noe mer positive holdninger til leseaktiviteter og de leste oftere enn i 2000. Norske elever skåret under gjennomsnittet for OECD i problemløsning, og klart lavere enn i de andre nordiske landene. Norske jenter skåret noe høyere enn norske gutter i problemløsning. Norske elever rapporterte om mindre vektlegging av læringsstrategier og mindre motivasjon for matematikkfaget enn gjennomsnittet i OECD. Norske gutter hadde en betydelig høyere selvoppfatning i matematikk enn jentene, selv om forskjellene i prestasjoner var små. Sammenhengen mellom kompetanse i matematikk og sosioøkonomisk hjemmebakgrunn var noe svakere i Norge enn OECD-gjennomsnittet. Norske elever oppga en stor følelse av tilhørighet på skolen de gikk på. Norske elever var mindre positive til utbyttet av skolegangen enn gjennomsnittet i OECD. Norske elever rapporterte om mest bråk, uro og sløsing med tid av samtlige OECD-land. Norge hadde relativt store forskjeller mellom førstegenerasjonsinnvandrere og majoritetsbefolkningen sammenliknet med snittet i OECD (OECD 2007).

3.3 PISA 2006

De norske PISA-forskerne (Kjærnsli mfl. 2007) trakk fram følgende funn for Norge som de viktigste:

- Svake resultater og en nedadgående trend i perioden 2000–2006 i alle de tre fagene
- Stor nedgang i lesing fra 2003 og fortsatt svært store kjønnsforskjeller, på tross av økt satsing på leseaktiviteter med særlig fokus på gutter
- Til tross for realfagsatsingen var det fortsatt svake resultater i naturfag og matematikk
- Større spredning enn forventet når det gjaldt kunnskaper i alle de tre fagområdene
- En markert sammenheng mellom prestasjoner og hjemmebakgrunn, men denne sammenhengen var ikke bemerkelsesverdig i et internasjonalt perspektiv. Derimot var det tegn som tyder på at den var sterkere enn den var før L97.

Norske elever hadde noe dårligere resultater i naturfag enn OECD-gjennomsnittet og var svakest i Norden. Spredningen i prestasjoner var omtrent som gjennomsnittet i OECD.

Det var generelt en tilbakegang i leseferdigheter i hele OECD på 2000-tallet, men nedgangen var større i Norge enn gjennomsnittet i OECD-landene. Både i 2000 og i 2003 presterte norske elever som gjennomsnittet i OECD. I 2006, derimot, leste norske elever signifikant svakere enn gjennomsnittet i OECD. Andelen som skårer på nivå 1 eller lavere er økt til 22 prosent. Kjønnsforskjellene i jentenes favør var gjennomgående betydelige i alle land. I Norge var forskjellene større enn i OECD sett under ett. Jentene gjorde det svært mye bedre på åpne oppgaver som krever refleksjon og tolkning og som er knyttet til lange tekster. Gutter gjorde det like bra som jentene på oppgaver knyttet til tabeller, kart og

grafer. Norske gutter var i 2006 mer positive til lesing og de leste oftere bøker enn i år 2000. Dette syntes ikke å gi seg utslag i økte leseprestasjoner.

Norske elever hadde en svak og jevn tilbakegang i matematikk fra år 2000. I 2006 var resultatene for norske elever, for første gang, signifikant lavere enn gjennomsnittet i OECD. De var også svakest i Norden. Spredningen i elevprestasjoner var like stor som gjennomsnittet i OECD.

Sammenliknet med de øvrige nordiske landene rapporterte en større andel av norske rektorer om at undervisningen hemmes av mangel på kvalifiserte lærere. Norske rektorer oppfattet i relativt liten grad at de utøvde eller kunne utøve pedagogisk ledelse sammenliknet med sine nordiske kolleger.

I Norge og de øvrige nordiske landene var forskjellene i elevprestasjoner mellom de ulike skolene relativt små, men det er relativt store forskjeller innenfor den enkelte skole. Det var svake indikasjoner som tydet på at forskjellen mellom skolene var økende. Denne tendensen var markant i Sverige.

Som mulige årsaker til at kunnskapsnivået så ut til å synke i Norge pekte forskerne blant annet på lavt læringstrykk, at det er mye aktivitet uten klare mål, at fagenes egenart forsvant i tverrfaglighet og i organiseringen av elever og undervisning når *klassen* som enhet forsvant. Forskerne pekte på behovet for omfattende faglig kompetanseutvikling for lærerne og understreket generelt at læreren som faglig og pedagogisk leder i klasserommet var viktigere enn noen gang.

4. Debatten rundt PISA i Norge

Media presenterer ofte internasjonale undersøkelser på samme måte som internasjonale sportsbegivenheter, som mesterskap i utdanning der plassering gir autoritativ dom over kvaliteten på utdanningssystemet i de enkelte land. Den norske offentlige utdanningsdebatten er preget av stor tro på internasjonale undersøkelser. I hvilken grad kan internasjonale sammenlikninger si noe om *kvalitet* i norsk utdanning? Formålet med utdanning er mye bredere og nyansert enn målbare, faglige prestasjoner. Mye av debatten handler om hvordan vår vurdering av kvalitet i utdanningen kan forene kunnskapen om det målbare med erfaringene med det ikke-målbare i norsk skole. Hvordan kan vi best vurdere hvorvidt utdanningssystemet oppfyller sitt formål slik det er definert i formålsparagrafen?

Det er viktig å understreke at internasjonale sammenlikninger av utdanningssystemer må leses og fortolkes med varsomhet. Utdannings- og opplæringsystemer er svært forskjellige i struktur, organisering og innhold og er derfor vanskelige å sammenlikne på tvers av land. En slik erkjennelse bør en alltid ha i minne når en omtaler komparative undersøkelser. Et av momentene i den internasjonale debatten er å understreke vanskeligheter med å kontrollere for forskjeller som kan påvirke testresultater mellom ulike land. Kirsten Sivesind (2010) peker på at det er viktig å utvise stor forsiktighet i fortolkning og bruk av resultater fra PISA.

I OECD har tendensen i flere år vært en sterk fokusering på læringsutbyttet. Også i Norge har en de senere år sett at læringsresultater og læringsutbyttet har fått større oppmerksomhet. Bruk av internasjonale sammenlikninger til å underbygge påstander om kvalitet i norsk utdanning, knytter seg først og fremst til elevens faglige prestasjoner på noen få, men viktige enkeltområder.

Samtidig vet vi at resultatene fra PISA i høy grad har bidratt til å sette den utdanningspolitiske dagsorden i Norge. Store svakheter ved realfagene i norsk grunnskole, sterkere satsing på grunnleggende ferdigheter, læringsstrategier, bråk og uro, og stor andel 15-åringer med svake leseferdigheter, var alle temaer som ble avledet fra PISA og de internasjonale undersøkelsene.

Før dreide debatten seg om verdier, normer og idealer, nå er det bare tall som teller, ifølge Svein Sjøberg (2006). Internasjonale studier legger premissene for skoledebatten og gir krigsoverskrifter i avisene, ofte basert på misforståelser og grove forenklinger. Sjøberg mener at resultatene fra PISA står fram som totale dommer over kvaliteten i norsk skole som helhet, for alle fag, for samtlige nivåer og alle sider ved skolen. Det er ikke forskerne bak studiene som sier det, men de som formidler, forenkler og fortolker resultatene i offentligheten.

4.1 Ulike tolkninger av PISA

Selv om det er stor enighet om at de kvantitative dataene i internasjonale undersøkelser, som eksempelvis PISA, er til å stole på, er det langt fra entydig hvordan resultatene kan fortolkes. Noen eksempler viser ulike tolkninger av de internasjonale undersøkelsene.

Høyskar og Turmo (2003) skriver:

”Dataene viser at Norge i et internasjonalt perspektiv har en høy ressursbruk til utdanningsinstitusjoner, og vi har en høy ressursbruk per elev i grunnskolen. Norsk skole karakteriseres også ved få elever per lærer, og norske elever har færre undervisningstimer enn OECD-gjennomsnittet. På resultatsiden ser vi at norske elever har en gjennomsnittlig faglig kompetanse i områder som lesing, matematikk og naturfag i en OECD-sammenheng.”

(Høyskar og Turmo 2003:49-50)

Svein Sjøberg (2006) legger derimot vekt på at PISA tar for seg noen få av skolens fag og kun visse sider ved de nevnte fagene. Sentrale fagmål i norsk skole blir ikke målt i undersøkelsene. Norske skoler og norske lærere er forpliktet av det mandatet som samfunnet har gitt dem uttrykt i norske læreplaner. Det er i hvilken grad lærerne lever opp til de mål som er formulert i norske læreplaner som kan si noe om i hvilken grad de har lyktes. Hvis det er slik at kvaliteten i norsk skole skal måles ved PISA, er det fare for at internasjonale undersøkelser kan overkjøre eller overstyre norske læreplaner, ifølge Sjøberg.

PISA måler ikke elevenes evne til samarbeid, fleksibilitet, omstillingsevne, kreativitet og empati. Alle disse er egenskaper mange mener er svært viktig å gå det moderne samfunnet i møte med. Om en måler læring ut fra refleksjon og kritisk sans, får norske elever et helt annet resultat, sier professor Ivar Bjørgen.

Til tross for flere uheldige sider eller svakheter, mener Sjøberg likevel at PISA måler sentrale deler av det som må være viktig i norsk skole. Undersøkelsene dreier seg om faglig forståelse og mestring, og det gjøres på måter som er langt mer metodisk gjennomtenkt enn de prøver og tester som man vanligvis bruker i skolen.

Forskere synes å være enige om at det er andre og viktige områder som PISA *ikke* måler. Isolert sett utgjør derfor ikke de to undersøkelsene en valid måling av kvalitet i vid forstand. Kjærnsli/Lie (2006) mener likevel at de to internasjonale undersøkelsene har vektlagt kunnskaper, ferdigheter og holdninger som langt på vei er i samsvar med de overordnede målene i norske læreplaner.

PISA og andre undersøkelser tester ulike mål for norsk utdanning slik de er nedfelt i læreplanene (Grønmo/Olsen 2006). PISA tester om elevene kan anvende matematikk til å løse problemer fra daglig- og samfunnsliv. Det samme testbatteriet i PISA ble brukt i alle land. Det ble også stilt strenge

krav til prosedyrene for oversettelse av oppgavene. Østerud (2006) mener likevel at det er høyst usikkert om sammenlikningene er til å stole på, uansett hvor gode prosedyrene for oversettelse har vært. Oppgavene vil fungere ulikt i ulike kulturelle kontekster, og det kan tenkes at oppgavene passer bedre i enkelte land enn i andre. PISA-oppgavene må nærmest per definisjon styre unna problemstillinger som er aktuelle, lokale og kontroversielle.

Det finnes få undersøkelser av hvordan befolkningen over tid vurderer kvaliteten i norsk skole. Eyvind Elstad (2010) gjør rede for hvordan PISA har fått status som bevisgrunnlag for å bedømme kvalitet i norsk skole. Andelen av befolkningen som mener at kvaliteten i skolen er lavere, har økt.

Meningsmålinger viser at opinionen hadde en mer negativ oppfatning av skolens kvalitetsnivå en måned etter at PISA 2006 var offentliggjort, sammenliknet med en måned etter at PISA 2003 var blitt offentliggjort. Elstad mener det er nærliggende å anta at dette har sammenheng med PISA-undersøkelsen i 2006. Neste fase blir et spill som arter seg som tautrekkinger av skyld mellom parter som er involvert i utdanningssektoren. Når spørsmål om skyld knyttes til dårlige nyheter, er det ofte i politikerens og administrasjonens egeninteresse å fraskrive seg ansvar og bidra til å skyve det over på andre. Delegering av ansvar er et klassisk eksempel på strategi for å unngå bebreidelser. En annen strategi er å utforme politikken innhold på en måte som signaliserer handlekraft og proaktiv innstilling. I spørsmålet om ansvar for resultatene, for hvem som skal stå for de ”tunge løftene”, mener Langfeldt/Birkeland (2010) at det må være norsk utdanningspolitikk som helhet.

I en opphetet debatt i kjølvannet av offentliggjøringen av PISA-resultater, er det lett å glemme hva PISA *ikke* kan si noe om. Et testresultat kan aldri si noe om hva som er gjort riktig i et skolesystem, enn si hvilke endringer som er nødvendige (Langfeldt/Birkeland 2010). Tilstand i form av prestasjoner eller resultater har liten forklaringskraft og gir dermed også et svakt grunnlag for forandring og forbedring (Bachmann/Haug/Myklebust 2010). Dersom en finner en samlet skår for alle 15-åringer i et land, er denne ikke nødvendigvis gyldig for en landsdel, en skole eller den enkelte elev. Resultatene som sådan kan ikke gi normative føringer for hvordan man skal tilrettelegge for læring i fag, mål og læringsstrategier for den enkelte elev (Sivesind 2010).

Kulbrandstad (2010) har i en artikkel rettet oppmerksomheten på leseopplæring på ungdomstrinnet. Hun peker på at PISA-undersøkelsene har utfordret leseopplæringen i norsk skole, og at det har vært både nødvendig og et gode. Likevel problematiserer hun flere forhold. Har den omfattende bruken av PISAs resultater, metoder og lesebegrep ført til for høy grad av ensretting eller har en greid å ivareta de mangfoldige formålene for lesing? Hva skjer når nasjonale prøver utformes over samme lest som PISA? Bygges det et godt system for å bistå lærere i å skaffe seg inngående kjennskap til hver enkelt elevs leseutfordringer?

PISAs betydning for lærere og skoleledere har fått stor oppmerksomhet, ikke minst i mediene. Derfor blir det viktig å belyse de konsekvenser lærere og skoleledere trekker av PISA for egen virksomhet. I

følge Eggen (2010) er ledere og lærere kritiske til PISAs rolle på skolenivå. De hevder at de blir stilt til ansvar for resultater som ikke er innenfor deres mandat. Mediene og diskusjonene i kjølvannet av PISA gjør at de blir tvunget til i større grad å legitimere hva de gjør og står for. For skolene er det viktig å få et nyansert bilde av hva PISA kan fortelle noe om og hvilke begrensninger undersøkelsen har.

5. Om PISA 2009

5.1 Hva vet vi om PISA 2009?

På verdensbasis har cirka 400.000 elever født i 1993 deltatt i PISA 2009. Til sammen har 66 land deltatt, hvorav 30 er OECD-medlemmer. Undersøkelsen ble gjennomført i norske skoler i perioden 30. mars til 8. mai 2009. Institutt for Lærerutdanning og skoleutvikling (ILS) har i år som tidligere ansvaret for datainnsamlingen og den nasjonale rapporten i Norge.

ILS har etter offentliggjøringen av resultatene fra PISA 2006 og før gjennomføringen av PISA 2009 invitert alle sine skolekontakter og eventuelle rektorer til elleve PISA-samlinger i Oslo, Kristiansand, Stavanger, Bergen, Molde, Lillehammer, Trondheim og Tromsø. Formålet har vært å informere skolene om alle sidene ved gjennomføringen og diskutere hva resultatene kan si om norsk skole, hva undersøkelsen måler og hva den ikke måler.

Det norske utvalget i PISA 2009 besto av 209 ungdomsskoler, 25 videregående skoler og reserveskoler. PISA 2009 har hovedfokus på lesing og leseferdigheter. Den består av en faglig test sammensatt av en to timers prøve på papir og en 40-minutters elektronisk test. Papirprøven inneholdt oppgaver fra alle tre fagområdene lesing, matematikk og naturfag, men flest leseoppgaver.

Den elektroniske leseprøven (ERA) (se: www.pisa.no/hva_maaler_pisa/elektronisk_lesing.html) er et nytt element i PISA 2009. Opp til 14 elever ved hver deltakerskole ble trukket ut til å gjennomføre ERA på en av skolens datamaskiner. 20 land, deriblant Norge, gjennomførte den elektroniske testen som omfattet problemløsningsoppgaver, i tillegg til valgfrie prøver av digitale leseferdigheter og IKT-baserte matematikkoppgaver.

I tillegg til den faglige testen omfatter PISA 2009 også innhenting av bakgrunnsdata gjennom et spørreskjema til elevene (30-40 minutter) og et spørreskjema til skolens ledere. Innsamlingen av bakgrunnsdata tar sikte på å skaffe informasjon om elevenes hjemmebakgrunn, lesevaner og holdninger til lesing. Formålet er i tillegg å kartlegge bruken av ulike lesestrategier og bruk av datamaskiner. Det er også inkludert nasjonale spørsmål, blant annet knyttet til motivasjon for prøven.

I alt 195 ungdomsskoler og 4 videregående skoler har deltatt i hovedundersøkelsen. Det tilsvarer en deltakelse på over 90 prosent. Per 16. juni kunne ILS melde om at 4639 elever deltok, og at deltakelsen da ble estimert til 88 prosent, som er meget høyt. 210 elever hadde fått fritak, der 8 var begrunnet i fysisk funksjonshemming, 162 i psykisk og/eller emosjonell funksjonshemming og 40 i begrensede norskkunnskaper. I tillegg nektet foreldre til 58 elever deltakelse i undersøkelsen.

Deltakelsen har også vært stor på den elektroniske testen: 181 skoler deltok og det er samlet inn data fra 1960 elever. Den elektroniske prøven ble distribuert på USB-pinner.

OECD offentliggjør den internasjonale hovedrapporten 7. desember 2010. Vi forventer at ILS offentliggjør den norske rapporten samtidig, slik praksisen har vært tidligere.

5.2 PISA 2009 og kvalitetsutvikling i norsk utdanningssystem.

PISA 2009 har samlet inn store mengder data om norske 15-åringers prestasjoner og sosioøkonomiske bakgrunn, og vi kan sammenlikne de gjennomsnittlige resultatene med andre land. Det kan være særlig interessant for Norge å sammenlikne oss med de andre nordiske landene. Etter PISA 2006 er det blitt produsert flere forskningsrapporter med utgangspunkt i det innsamlede PISA-materialet. Det regner vi med vil være tilfellet med 2009-dataene også.

Kunnskapsløftet er den største styringsreformen og ble gradvis innført fra 2006, altså etter forrige PISA-runde. Den forskningsmessige underveisevalueringen viser at Kunnskapsløftet som styringsreform ikke har lyktes så langt (NIFU STEP rapport 42/2009) og at den heller har blitt en tung bær å bære. Styringssignalene er uklare og til del også motstridende. I realiteten gjenstår det mye arbeid med å tilpasse tiltakene slik at de kan begynne å virke mer systematisk og generelt. Evalueringen viser at Kunnskapsløftet ikke har gjort det enklere å være ansvarlig for skole og undervisning i Norge.

Det er mange tiltak og mye utviklingsarbeid som er satt i gang i Norge på 2000-tallet for å forbedre blant annet elevenes prestasjoner. Det er enighet om at vi har krevende utfordringer i norsk skole, de lave elevprestasjonene er en av flere. Vi vet også at det er systematisk arbeid over tid som vil utvikle og forbedre kvaliteten i utdanningen. PISA-resultatene har spesielt vist at vi har en høy andel unge på ungdomsskolen som har for lave prestasjoner, og vi sliter med at det i videregående skole er stort frafall.

Særskilte tiltak rettet mot leseferdigheter

En nasjonal strategi "Gi rom for lesing!" ble lansert i 2003. I etterkant har Kunnskapsdepartementet gjennomført en rekke tiltak for å forbedre elevenes leseferdigheter, og flere blir videreført.

Kunnskapsdepartementet har i perioden fram til i dag fokusert lesesatsingen rundt blant annet:

- etterutdanning av lærere
- videreutdanning av lærere, der leseopplæring er et av de prioriterte områdene. Staten bidrar med midler til frikjøp av studieplasser, utvikling av tilbud og vikarutgifter for skoleeier.
- obligatoriske kartleggingsprøver i leseferdighet på 1., 2. og 3. trinn i grunnskolen og 1. trinn i videregående opplæring. Nasjonale prøver i lesing gjennomføres på 5. og 8. trinn

- Satsing på skolebibliotek og samarbeid med lokale folkebibliotek
- veiledningsmateriell og læremidler for bl.a. språklige minoriteter.

Kunnskapsdepartementet forbereder kampanjen *Bok til ungdom*. Målet er å øke interessen for litteratur i en aldersgruppe der mange slutter å lese i fritiden. Målgruppen er ungdomsskoleelever, og kampanjen skal oppmuntre til lesing av både faglitteratur og sakprosa.

Særskilte tiltak rettet mot realfag – matematikk og naturfag

Den norske skolen har flere utfordringer knyttet til realfagene enn bare elevprestasjonene. PISA, men også spesielt TIMSS (*Trends in International Mathematics and Science Study*), har vist at resultatene i norsk utdanning ikke er gode nok. I tillegg sliter skolen med å rekruttere realfaglig sterke lærere og må konkurrere om en arbeidskraft som er veldig ettertraktet i store deler av arbeidslivet. I tillegg sliter realfagsutdanningene med å rekruttere studenter.

Kunnskapsdepartementet har i perioden 2006-2009 hatt en egen strategi for styrking av realfagene som har ført til økt timetall i matematikk og naturfag, økt fokus og involvering på samarbeid med næringslivet på ulike nivåer for å bygge opp interessen for realfagene og kompetanseutvikling for lærere og barnehageansatte.

TIMSS 2008 viste en liten, men gledelig, framgang i elevenes matematikkprestasjoner på 4. trinn. Det ser nå ut som om dette arbeidet fortsetter gjennom strategien *Realfag for framtida, Strategi for styrking av realfagene 2010-2014*. Strategien inneholder en rekke tiltak, og skal representere en økt satsing på realfag i hele utdanningsløpet, fra barnehage til forskning og arbeidsliv.

Flere av disse tiltakene kan bidra til å styrke leseferdighetene og realfagene i det norske samfunnet. Utfordringene framover er å systematisere mange av tiltakene og forankre dem bedre i den norske skolehverdagen. Det har vært et problem at videreutdanningsstrategien ikke følges godt nok opp: Mange lærere får ikke anledning til å delta i videreutdanningsopplegg, eller de må slutte underveis fordi de ikke får støtte fra arbeidsgiver. Det er også for lite prioritering av etterutdanning.

Etterutdanningstiltakene bør ikke først og fremst være kortvarige, generelle arrangementer som skal nå ulike grupper av lærere, men bør være faglig målrettede opplegg som går over en viss tid. Slik blir det mulig å innarbeide ny kunnskap i den praktiske yrkesutøvelsen.

5.3 Resultatene fra PISA 2009

Utdanningsforbundet forventer stor oppmerksomhet rundt PISA denne gangen også. Det er naturligvis knyttet forhåpninger til at de tiltakene som er innført siden forrige PISA-runde vil begynne å gi utslag på målinger av norske elevers grunnleggende ferdigheter. Det er viktig å huske på at PISA-undersøkelsen ikke tar utgangspunkt i landenes læreplaner og skolefagenes ”pensum”. Den tar

i hovedsak sikte på å måle elevenes evne til aktivt å bruke kunnskaper og erfaringer i en aktuell situasjon. Den nasjonale PISA 2009-rapporten vil også ha hovedfokus på lesing: elevenes leseferdigheter på papir, elektronisk og i et nordisk perspektiv. OECD og ILS har varslet at det er ambisjoner om at både den internasjonale og den nasjonale rapporten skal si noe om trender over tid.

Det er tidligere nevnt utfordringene knyttet til Kunnskapsløftet som styringsreform, og det er også understreket at mange av tiltakene som er initiert i tiden etter 2006 må få fungere noe lenger før vi reelt kan begynne å vurdere hvorvidt de har fungert i tråd med intensjonene. I tillegg er det viktig å huske på at Kunnskapsløftet ble innført så sent som i skoleåret 2006-2007 for 1.-9. trinn i grunnskolen ved at man da tok i bruk nye læreplaner for fag og en ny fag- og timefordeling.

Av de 15-årige elevene som deltok i PISA 2009, begynte flesteparten i 8. trinn i skoleåret 2006-2007. Det betyr at de har fått undervisning etter de nye læreplanene i 2-3 år før prøven, og bare til en viss grad ved hjelp av nye tiltak, verktøy og læremidler. Hovedvekten av deres undervisning fram til PISA 2009 er basert på samme læreplaner og system som elevene som deltok i PISA 2006.

Vi vet også av erfaring at store reformer ofte fører til en prestasjonsnedgang i den første tiden etter innføringen.

Det er derfor viktig å øke bevisstheten om alle tiltakene som er satt i verk og/eller som revideres, samt tiltak som er etterspurt og framhevet som viktige, men som det ennå ikke er gjort noe med. Det er ting som tyder på at det er endringer i gang i norsk skole, både resultatmessig og i opinionen.

Resultatene fra TIMSS 2008 viste for første gang en framgang i matematikkferdigheter for elever på 4. trinn. Disse elevene er i hovedsak elever av Kunnskapsløftets tidligste fase. TALIS-undersøkelsen (*Teaching And Learning International Survey*) viste at vi i Norge har de beste relasjonene og den største trivselen blant lærere i skolen sammenliknet med andre land. At lærere og elever trives er også det beste utgangspunktet for den kvalitetsskolen vi ønsker, der læring er lystbetont.

Litteratur

- Bachmann, Kari/Peder Haug/Randi Myklebust (2010): "Med rett til å prestere" i Eyvind Elstad/Kirsten Sivesind (red.): *"PISA – sannheten om skolen?"*, Universitetsforlaget
- Eggen, Astrid Birgitte (2010): "PISAs gyldighet blant skoleledere og lærere" i Eyvind Elstad/Kirsten Sivesind (red.) *"PISA – sannheten om skolen?"*, Universitetsforlaget
- Elstad, Eyvind (2010): "PISA i norsk offentlighet: politisk teknologi for styring og bebreidelsesmanøvrering" i Eyvind Elstad/Kirsten Sivesind (red.) *"PISA – sannheten om skolen?"*, Universitetsforlaget
- Høiskar, Astri Halsan/Are Turmo (2003): "Norge i verden – Den norske utdanningssektoren i et internasjonalt perspektiv" i *"Utdanning 2003 – ressurser, rekruttering og resultater"*, Statistisk sentralbyrå
- Kjærnsli, Marit, Svein Lie, Rolf Vegar Olsen, Astrid Roe, Are Turmo (2004): *"Rette spor eller ville veier? Norske elevers prestasjoner i matematikk, naturfag og lesing i PISA 2003"*, Universitetsforlaget
- Kjærnsli, Marit (2007): *"PISA 2006. Hva vurderes elevene i og hva kan vi få vite?"*, innledning på Landskonferansen 2007 "Vurdering for læring – vurdering av læring"
- Kulbrandstad, Lise Iversen (2010): "Leseopplæring på ungdomstrinnet før og etter PISA 2000" i Eyvind Elstad og Kirsten Sivesind (red.) *"PISA – sannheten om skolen?"*, Universitetsforlaget
- Lie, Svein, Marit Kjærnsli, Astrid Roe, Are Turmo (2001): "Godt rustet for framtida? Norske 15-åringers kompetanse i lesing og realfag i et internasjonalt perspektiv", *Acta Didactica* 4/2001
- Møller, Jorunn, Tine S. Prøitz, Petter Aasen (2009): *"Kunnskapsløftet – tung bær å bære"*. NIFU STEP rapport 42/2009
- Sjøberg, Svein: "TIMSS, PISA og norsk skole" i Birgit Brock-Utne og Liv Bøyese (red.) *"Å greie seg i utdanningssystemet i nord og sør"*, 2006, Fagbokforlaget
- Sjøberg, Svein (2007): *"Internasjonale undersøkelser: grunnlaget for Kunnskapsløftet"* i Halvord Hølleland (red.) "På vei mot kunnskapsløftet. Begrunnelser, løsninger og utfordringer", Cappelen
- Utdanningsforbundet (2007): *Et kritisk blikk på internasjonale sammenligninger innenfor utdanningsfeltet*. Temanotat 2/2007

Østerud, Svein: "PISA- og TIMSS-undersøkelsene. Hvor viktige er de for norsk skole, og hvilke lærdommer kan vi høste?" i Birgit Brock-Utne og Liv Bøyesen (red.) *"Å greie seg i utdanningssystemet i nord og sør"*, 2006, Fagbokforlaget

Publikasjoner fra avdeling for utredning hittil i 2010:

Temanotat

2010/1	Lærerlønn i et internasjonalt, komparativt perspektiv
2010/2	Spesialundervisning – tallenes tale
2010/3	Kunnskapscenter for utdanning

Faktaark

2010:1	Nøkkeltall for grunnskolen 2009/10 - revidert
2010:2	Spesialundervisning i ordinære kommunale og interkommunale grunnskoler - revidert
2010:3	Lærerlønn i et nasjonalt komparativt perspektiv
2010:4	Likelønn og hovedtariffoppgjøret 2010
2010:5	Tidsbrukutvalget
2010:6	Foreløpige nøkkeltall for barnehagen 2009
2010:7	Internasjonale undersøkelser innen utdanning - 1. Gjennomførte undersøkelser med norsk deltakelse
2010:8	Internasjonale undersøkelser innen utdanning - 2. Framtidige undersøkelser med norsk deltakelse
2010:9	Private grunnskoler i Norge og norske skoler i utlandet
2010:10	Mangfold og mestring. Flerspråklige barn, unge og voksne i opplæringssystemet
2010:11	ICCS 2009 – internasjonal demokratiundersøkelse
2010:12	Tankesmier
2010:13	Likestilling – langt fram!
2010:14	Søkertall til lærerutdanningene

Rapport fra medlemsundersøkelse

2010/1	Lønn, stillingsforhold og utdanning blant medlemmer av Utdanningsforbundets spesialiseringsordning
--------	--



**UTDANNINGS
FORBUNDET**

Utdanningsforbundet
Postboks 9191 Grønland, N-0134 Oslo
Telefon 24 14 20 00
Faks 24 14 21 00
post@utdanningsforbundet.no
www.utdanningsforbundet.no